

OUD, OUT?

Hoofdstuk 10

Geert Vandenbroucke & Natascha Van Mechelen

'Waar men gaat langs Vlaamse wegen, komt men (brug)gepensioneerden tegen'. Deze beeldspraak geeft treffend de situatie weer van de vijftigplussers op de arbeidsmarkt: met een werkzaamheidsgraad van 40% bengelt Vlaanderen mee onderaan in het Europese peloton. Het aandeel niet-beroepsactieven bij de 50- tot 64-jarigen bedraagt 59%.

Vijftigplussers zijn vooral werkzaam binnen tertiaire en quartaire sectoren. Hun arbeidsmarktparticipatie heeft echter veel weg van een onvoltooide symfonie. Zeker vrouwen traden de afgelopen decennia vervroegd terug uit de arbeidsmarkt, ten dele omwille van conjuncturele redenen, maar vooral omdat het fiscaal en maatschappelijk gestimuleerd werd dat vrouwen, in functie van zorgtaken voor het gezin, hun arbeidsmarktparticipatie onderbraken en niet meer terugkeerden naar de arbeidsmarkt. Slechts recent is dit patroon veranderd en participeren vrouwen meer en langer op de arbeidsmarkt.

De vroegtijdige uittrede bij mannen hangt enerzijds samen met het brugpensioen. Deze uittrederoute blijft bij werkgevers erg gegeerd om bedrijfssluitingen en reorganisaties sociaal te laten verlopen. Ook bij de mannen speelt echter een 'cultureel' fenomeen: vanaf 50 jaar steekt de pensionitis de kop op.

Van het merendeel van de niet-actieve vijftigplussers is niet geweten of zij nog terug willen én kunnen naar de arbeidsmarkt. De integratie van oudere werkzoekenden op de arbeidsmarkt blijkt voorlopig in ieder geval niet erg succesvol, deels omdat ouderen door heel wat bedrijven te duur en te weinig productief bevonden worden.

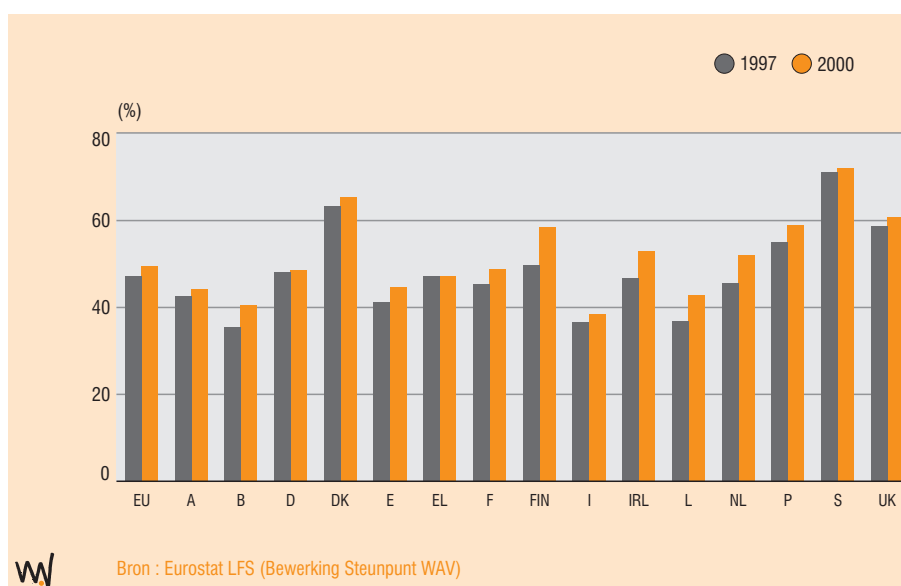
De arbeidsmarkt opnieuw laten wennen aan vijftigplussers en het participatiegedrag van ouderen wijzigen, vergt wellicht een ander participatiepartituur. Meer mogelijkheden voor een vlotte in- en uittrede in functie van zorg- of vormingsverlof alsook meer aangepaste loopbanen of halftijdse uitloopbanen kunnen er misschien voor zorgen dat langer blijven werken voor vijftigplussers opnieuw vanzelfsprekend wordt.

1 *Vijftigplussers, waar aan het werk?*

Met een werkzaamheidsgraad van 40% binnen de leeftijdsgroep 50-64 jaar heeft Vlaanderen een van de laagste werkzaamheidsgraden onder ouderen binnen de Europese Unie (figuur 10.1).¹ Deze werkzaamheidsgraden variëren zeer sterk: het Europees gemiddelde bedraagt 49,4%, Zweden kent een werkzaamheidsgraad van 72% en voor België bedraagt de werkzaamheid 39%. Alleen Italië scoort nog lager. De werkzaamheidsgraden van vijftigplussers namen in de periode 1997-2000 overal lichtjes toe. Of Europa haar ambitieuze doelstelling inzake een verhoging van de werkzaamheid van ouderen tegen 2010 zal kunnen waarmaken, zal echter voor een groot deel mee bepaald worden door het toekomstig arbeidsmarktgedrag van de 45- tot 54-jarigen: zullen zij blijven werken of vroeger uittreden?

Figuur 10.1

Evolutie van de werkzaamheidsgraad in de leeftijdsgroep 50-64 jaar (Europese Unie; 1997-2000)

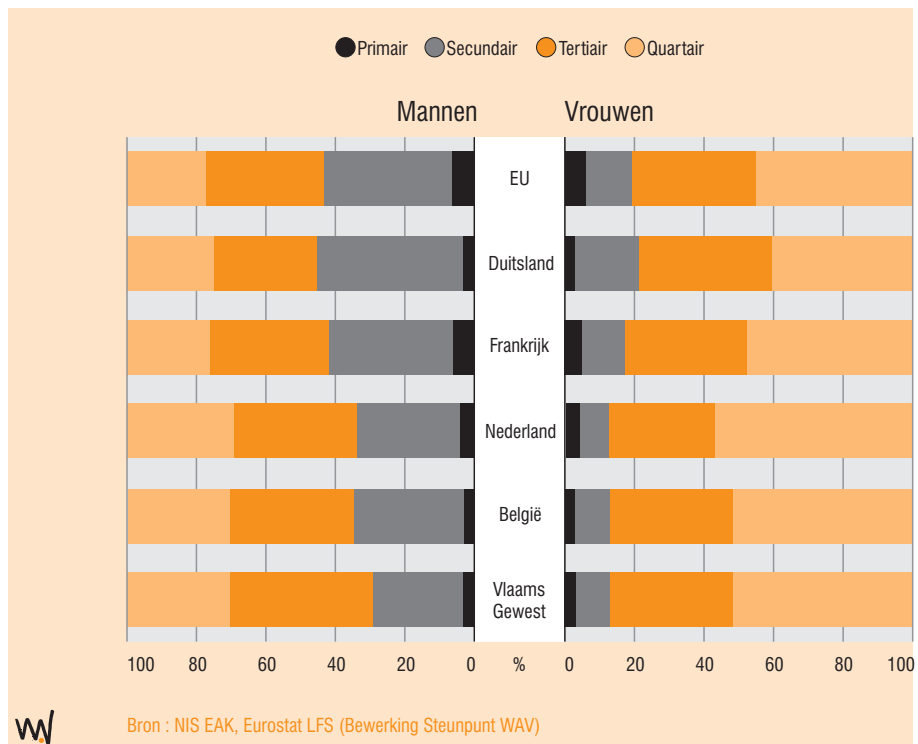
Vlaamse vijftigplussers zijn vooral werkzaam in de tertiaire en quataire sectoren (figuur 10.2). Mannen zijn eerder werkzaam in de tertiaire sectoren, terwijl voor vrouwen vooral de quataire sector een belangrijke werkverschaffer is. Eenzelfde patroon vinden we terug in

¹ Voor een overzicht van gedetailleerd cijfermateriaal dat gebruikt wordt in dit hoofdstuk verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 2001.

Nederland. In vergelijking met Wallonië, Frankrijk en Duitsland valt het beperkter aandeel vijftigplussers in de secundaire sectoren op. Dit illustreert wellicht de herstructureringen die in Vlaanderen plaatsvonden alsook het dienstenkarakter van de Vlaamse economie.

Figuur 10.2

Verdeling van het aantal werkende 50- tot 64-jarigen naar hoofdsector (Vlaams Gewest, België, Nederland, Frankrijk, Duitsland, Europese Unie; 2000)

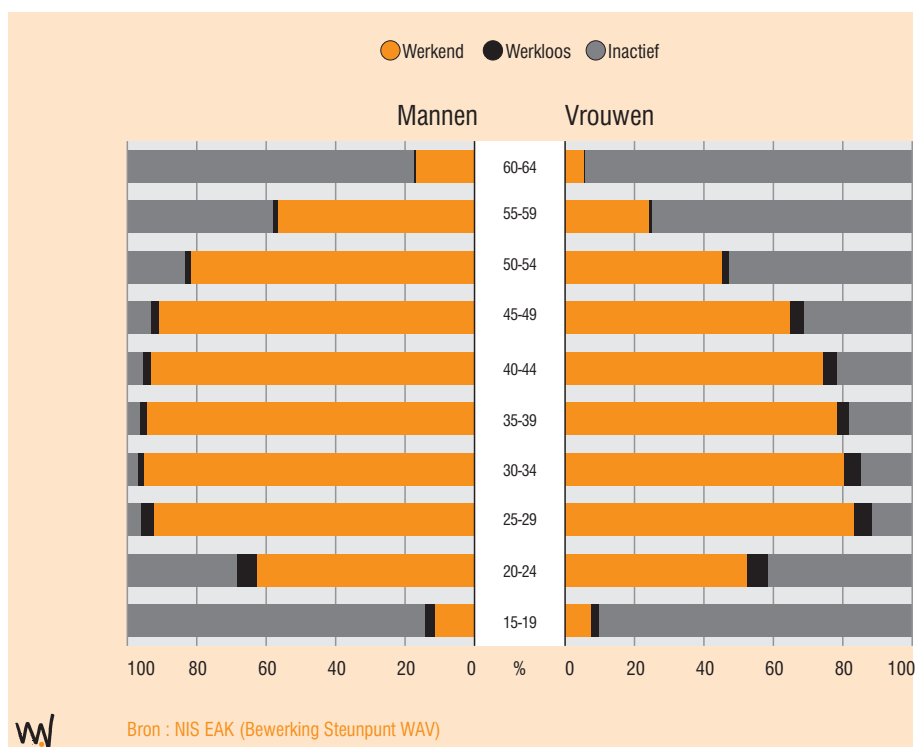
Ouderen, en meer specifiek de vrouwen onder hen, zijn in hoofdzaak werkzaam in de quartaire sectoren. Onder de vijftigplussers neemt de werkzaamheidsgraad immers sterker toe bij de vrouwen dan bij de mannen, en de quartaire sector is dé 'vrouwelijke' sector bij uitstek.

2 *Onvoltooide symfonie*

Van de Vlaamse 50- tot 64-jarigen werkt 40%; slechts 1% is (ILO-)werkloos. De grootste groep in deze leeftijdscategorie is dus niet-beroepsactief (59%). Deze 'gemiddelde' cijfers verbergen aanzienlijke verschillen tussen mannen (54% werkenden) en vrouwen (26% werkenden). Ook binnen de verschillende leeftijdsgroepen zijn de verschillen zeer groot (figuur 10.3): tussen 50 en 54 jaar bedraagt de niet-beroepsactiviteit 34% en de werkzaamheid 63%, tussen 55 en 59 jaar tellen we 58% niet-beroepsactieven versus 40% werkenden en tussen 60 en 64 jaar 89% niet-beroepsactieven versus 11% werkenden.

Figuur 10.3

Arbeidsmarktpositie naar geslacht en leeftijd (Vlaams Gewest; 2000)

Bij de mannen verloopt de vervroegde uittrede door middel van brug- en andere vervroegde pensioenen, maar ook via *arbeidsongeschiktheid*. Dit uittredepatroon begint in de leeftijdscategorie van 50 tot 54 jaar (82% werkenden), maar wordt vooral duidelijk in de leeftijdsca-

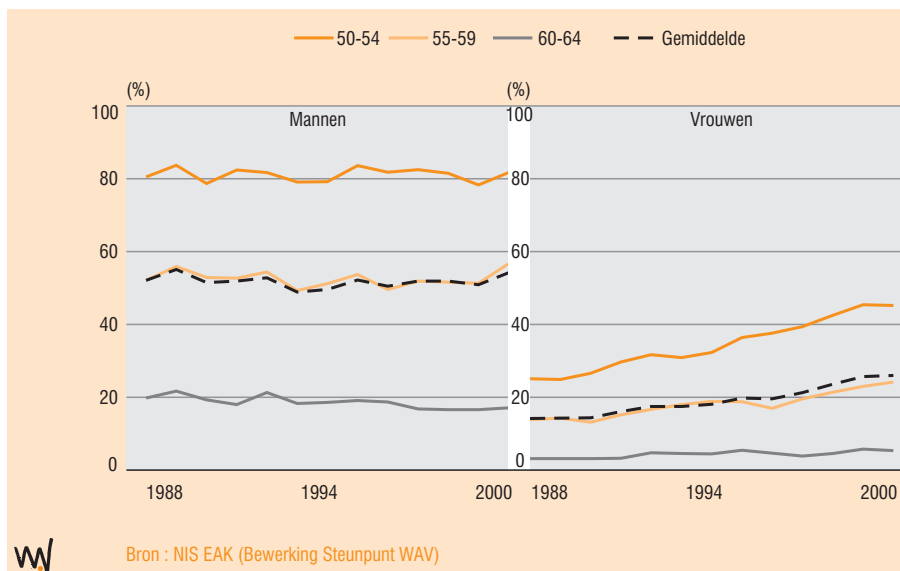
tegorieën 55-59 jaar, waarvan nog 57% werkt, en 60-64 jaar waarbinnen het aandeel werkenden nog slechts 17% bedraagt.

Bij de vrouwen begint de terugval van het aandeel werkenden vroeger en verloopt ze sneller. Figuur 10.3 toont anno 2000 nog steeds een, weliswaar niet langer nadrukkelijke, terugval van het aandeel werkenden onder jonge vrouwen. De 25- tot 29-jarigen hebben met 83% de hoogste werkzaamheidsgraad, daarna gaat het aandeel vrouwen met een job achteruit. In de leeftijdsgroep van 40 tot 44 jaar is de werkzaamheid al gedaald tot 74% en in de volgende leeftijdsgroepen versnelt de terugval van de werkzaamheidsgraad nog: tot 24% werkenden tussen 55 en 59 jaar en tot 6% werkenden bij de 60- tot 65-jarigen.

Deze lagere en sneller dalende werkzaamheid bij de vrouwen kan logisch verklaard worden vanuit historisch perspectief, met name doordat het kostwinnersmodel in Vlaanderen redelijk lang standhield (Van Wichelen, 2000). Sinds de jaren '70 won het tweeverdienersmodel veld, waardoor de globale werkzaamheid bij de vrouwen toename. Naarmate deze generatie cohortegewijs doorheen de leeftijdsklassen opschuift verhoogt de werkzaamheidsgraad. Zo is de toename de laatste jaren vooral zeer sterk in de leeftijdsgroep 50-54 jaar: van 25% in 1988 naar 45% in 2000. Bij de mannen is de evolutie stabiel (figuur 10.4).

Figuur 10.4

Evolutie van de werkzaamheidsgraad naar geslacht en leeftijd (50-64 jaar, Vlaams Gewest; 1988-2000)

De arbeidsmarktparticipatie van zowel mannen als vrouwen vertoonde en vertoont nog steeds de kenmerken van een *onvoltooide symfonie*: omwille van persoonlijke of conjuncturele redenen treden beiden te vroeg uit de arbeidsmarkt, het ontbreekt aan 'adem' (geen reële carrièreperspectieven, onaangepaste kwalificaties, toegenomen werkdruk,...) om de rit verder uit te maken of om na een periode van gezins- en zorgtaken de rit opnieuw aan te vatten.

3 *Hoe diep is het water?*

De klassieke welvaartsstaat creëerde de mogelijkheid voor vijftigplussers om vervroegd de arbeidsmarkt te verlaten, de actieve welvaartsstaat wil hen opnieuw en langer op de arbeidsmarkt. Waarom voldoet het model van de klassieke welvaartsstaat niet meer? De prognoses over ontgroening en vergrijzing van de beroepsbevolking, de economische noodzaak om een gezonde economische structuur voor de welvaartsstaat te behouden alsook de sociale wenselijkheid ieder individu het recht op participatie aan arbeid en maatschappij te bieden, liggen aan deze beleidsommezwaai ten gronde (Van den Langenbergh, 2000; Van Gramberen, 2000).

De beleidsommezwaai alleen zal niet volstaan, een culturele ommezwaai (1) en een organisatieommezwaai (2) zal moeten volgen.

Tabel 10.1

Evolutie van de gemiddelde werkelijke pensioenleeftijd naar geslacht (België; 1950-1995)

	1950	1960	1970	1980	1990	1995
Mannen	64,8	63,3	62,6	61,1	58,3	57,6
Vrouwen	62,9	60,8	59,1	57,5	54,7	54,1

Bron: Blöndal en Searpetta, 1998

(1) Enquêtes wijzen uit dat in het hoofd van de Belg vanaf 50 jaar een knipperlicht begint te branden en de *pensionitis* toeneemt. Een opiniepeiling onder Vlaamse werknemers enkele jaren terug wees uit dat 75% het systeem van brugpensioenering een goede oplossing vindt om het probleem van jeugdwerkloosheid aan te pakken, dat 85% een verlaging van de wettelijke pensioenleeftijd van 65 jaar wenst en dat de gemiddelde gewenste pensioenleeftijd onder de steekproefpersonen 57,6 jaar bedraagt. Deze gewenste pensioenleeftijd ligt niet ver af van

de werkelijke gemiddelde pensioenleeftijd, zoals in tabel 10.1 wordt getoond (Ooghe e.a., 2000, p. 43).

(2) Ook binnen organisaties is het denken over vervroegde pensionering aan een omme-
zwaai toe. Hoewel recente cijfers aantonen dat het aantal voltijds bruggepensioneerden
daalt (tabel 10.2), mag niet met zekerheid gesteld worden dat dit een voorbode is van een
gewijzigd uittredepatroon. Inzake brugpensioenen wordt vaak een dubbele boodschap gefor-
muleerd: enerzijds luidt het *'te duur'*, *'moet ontmoedigd worden'*, *'nuttige kwalificaties worden
weggegooid'*, anderzijds blijven vervroegd pensioen en brugpensioenen nog steeds bijzonder
populair zodra bedrijven of de overheid zelf aan sanering toe zijn (denk aan bekende 'cases'
als Belgacom, de federale en Vlaamse administraties en recent Sabena).

Tabel 10.2

Evolutie van het aantal bruggepensioneerden (Vlaams Gewest; 1999-2001)

	1999	2000	Raming 2001*	2000-2001	
				(n)	(%)
Voltijds brugpensioen	77 071	74 391	71 779	-2 612	-3,5
Halftijds brugpensioen	640	800	891	91	11,3

* Raming op basis van de gegevens tot en met juli 2001

Bron: RVA Stat info (Bewerking Steunpunt WAV)

Om de beleidsommezwaai gestalte en body te geven lanceerden zowel de federale overheid
alsook de Vlaamse Regering tal van initiatieven.

Zo pakte de federale regering uit met het tijdskrediet, verlaagde ze de patronale lasten inza-
ke sociale zekerheid voor 58-plussers, maakte ze vijftigplussers opnieuw bemiddelbaar en
creëerde ze de mogelijkheid voor vijftigplussers om via maatregelen inzake collectieve en
individuele arbeidsduurvermindering hun beroepsloopbaan voor de helft tot 1/5 te onder-
breken. De Vlaamse Regering creëerde de landingsbanen en de zilverpas (bedrijven die
good practices introduceren rond de inschakeling van vijftigplussers krijgen een subsidie),
ze vulde de startbanen aan met peterschapsbanen voor vijftigplussers en plaatste de formele
erkenning van elders verworven competenties op de beleidsagenda, wat de employability
van vijftigplussers ten goede kan komen (Steunpunt WAV-SSA, 2000).

Veel van deze maatregelen zijn nog te recent om geëvalueerd te kunnen worden. Toch zijn
er enkele interessante indicaties die we kort de revue laten passeren.

Tabel 10.3 toont dat van de niet-werkende 50-64-jarigen een groot deel van de vrouwen (47%) zichzelf als huisvrouw ziet. Bij de mannen beschouwt een groot deel zichzelf als gepensioneerd (34%), bruggepensioneerd (34,9%) of arbeidsongeschikt (19% binnen de globale groep, 37% binnen de leeftijdsgroep 55-64 jaar(!)).

De EAK peilt niet naar de bereidheid opnieuw te gaan werken. De enquête gaat wel na hoe deze mensen zelf hun kansen op de arbeidsmarkt inschatten (=subjectieve inschatting). Op basis van deze gegevens blijkt het heractiveren van deze groep wellicht een moeizaam spoor.

Tabel 10.3

Antwoord van de niet-werkende bevolking tussen 50 en 64 jaar op de vraag 'welke situatie karakteriseert het best uw socio-professioneel statuut' (Vlaams Gewest; 2000)

	Mannen				Vrouwen			
	50-54	55-59	60-64	50-64	50-54	55-59	60-64	50-64
Student	0,3	0,4	0,0	0,2	0,2	0,1	0,0	0,1
Huishouden	1,1	0,8	0,1	0,5	60,8	55,2	32,2	47,5
Arbeidsongeschikt	37,7	22,6	12,5	19,6	11,3	7,3	1,6	6,2
Brugpensioen	19,1	42,3	35,7	34,9	1,9	7,1	2,8	3,9
Pensioen	8,2	10,3	44,7	28,7	4,1	12,0	61,7	29,9
Andere	5,6	4,8	0,8	2,8	2,3	3,5	0,5	1,9
Werkloos	27,9	18,8	6,1	13,4	19,3	14,9	1,2	10,6
Totaal niet-werkend (n)	39 800	71 800	133 500	245 100	109 900	120 700	157 200	387 800

Bron: NIS EAK 2000, Bewerking Steunpunt WAV

Niet iedereen onder de niet-werkende 50-64-jarigen beschouwt zichzelf volledig op pensioen of brugpensioen. Een aantal onder hen, waarvan de meerderheid zich situeert binnen de leeftijdsgroep 50-54 jaar, beschouwt zichzelf als *werkloos*. De enquêtegegevens laten voorlopig niet toe om na te gaan of het hier gaat om 50-plussers die vrijgesteld zijn van stempelcontrole en niet meer bemiddelbaar worden geacht. Van de 62 000 ouderen die zichzelf als werkloos bestempelen, geeft 15% aan nog te willen werken. Dit aandeel is tamelijk beperkt maar toch een stuk hoger dan in de andere categorieën van ouderen (van de huisvrouwen ouder dan 50 jaar bijvoorbeeld antwoordt nog 1% te willen werken).

Ook andere bronnen geven aan dat de integratie van ouderen op de arbeidsmarkt, alle beleidsintenties ten spijt, toch nog geen evidentie blijkt te zijn. Enkele resultaten van VDAB-ac-

ties voor oudere werkzoekenden ter illustratie. Voor 3 356 oudere werkzoekenden werden 980 bemiddelingstrajecten opgestart in het najaar 2000. Een speciaal ontwikkelde oriëntatiemodule voor oudere werkzoekenden werd door ca. 200 kandidaten gevolgd. Ondanks deze inspanningen en een 1 000-tal verwijzingen, werden er slechts 85 plaatsingen gerealiseerd. Niet alleen gaat slechts een beperkte groep oudere werklozen op de uitnodiging in (30%), ook werkgevers waren blijkbaar niet erg geïnteresseerd in de aanwerving van deze werkzoekenden (9%) (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2001, p. 33-34).

4 Andere participatiepartituur?

In haar rapport over de mogelijkheden om o.a. de arbeidsmarktparticipatie van ouderen te verhogen stelde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid van Nederland dat *“om de inzetbaarheid en productiviteit van ouderen beter op peil te houden en een voortijdige uitstoot uit het arbeidsproces te voorkomen, het van belang was ervoor te zorgen dat de loopbaanpieken kunnen uitgevlakt worden en de inhoud van het werk op latere leeftijd aantrekkelijk blijft (aangepaste functies). Een betere spreiding van werkzaamheden over de levensloop, werken, leren en non-activiteit doorheen de loopbaan op geregelde tijdstippen kunnen afwisselen zonder negatieve effecten op de pensioenregeling, zou ervoor kunnen zorgen dat meer mensen de eindstreep halen en zich via een meer continu verlopende actieve her- en bijscholing voorbereiden op een langere arbeidsloopbaan. Andere maatregelen zouden zich kunnen richten op een deeltijdse verlenging van de loopbaan of op de scholing, die minder functiegericht dan wel loopbaangericht zou moeten zijn (welke bekwaamheden kunnen nog aangeleerd die passen bij andere functies die aansluiten op de huidige actuele doorlopen carrière)?”* (WRR, 1998).

Tabel 10.4

Evolutie van het aantal ouderen in loopbaanonderbreking (Vlaams Gewest; 1999-2001)

	1999	2000	Raming 2001*	2000-2001	
				(n)	(%)
Voltijdse loopbaanonderbreking 50-64 jaar	1 812	2 198	2 524	326	14,8
Totaal	16 764	18 714	20 669	1 955	10,4
Deeltijdse loopbaanonderbreking 50-64 jaar	14 609	18 386	21 648	3 262	17,7
Totaal	38 496	47 990	57 341	9 351	19,5

* Raming op basis van de gegevens tot en met juli 2001

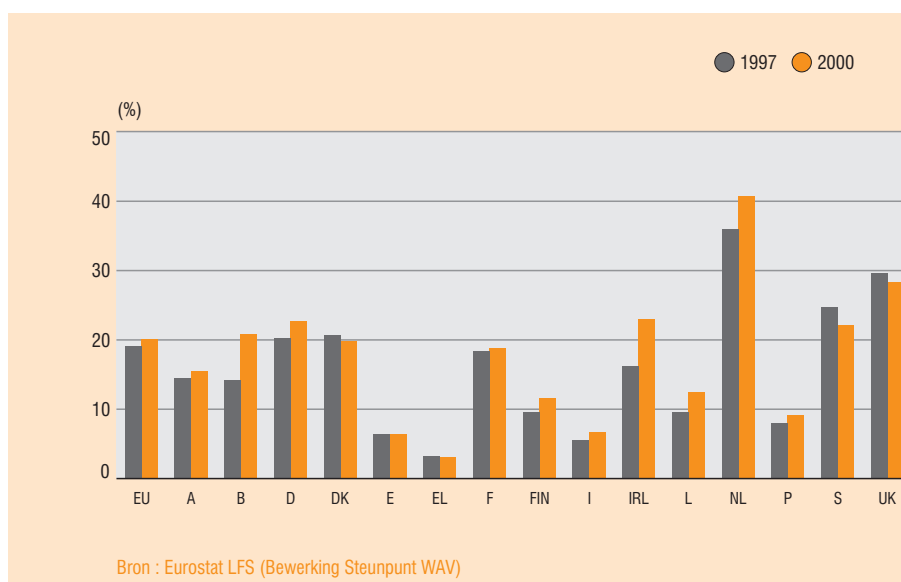
Bron: RVA Stat info (Bewerking Steunpunt WAV)

Halftijdse verlengingen, loopbaanonderbreking voor vijftigplussers en deeltijdse tewerkstelling op het einde van de loopbaan lijken, zoals de WRR suggereert, bewandelbare sporen om vijftigplussers langer op de arbeidsmarkt te houden.

Een aantal cijfergegevens tonen dat, wat Vlaanderen betreft, *deeltijdse loopbaanonderbrekingen* een stijging kennen (tabel 10.4). Ook voltijdse loopbaanonderbrekingen blijven populair, wat een reële vraag naar of nood aan variatie inzake participatie suggereert.

Figuur 10.5

Evolutie van het aandeel deeltijds werkenden onder de loontrekkenden tussen 50 en 64 jaar (Europese Unie; 1997-2000)

Het aantal loontrekkenden dat op het einde van de loopbaan *deeltijds* werkt, kent zowel in Europa als in Vlaanderen een toename. Van de 50-64-jarige loontrekkenden heeft anno 2000 8% van de mannen en 51% van de vrouwen in Vlaanderen een deeltijdse job. Sinds 1997 is het aandeel oudere mannen dat deeltijds werkt meer dan verdubbeld, bij de oudere vrouwen was er in dezelfde periode een toename met bijna 10 ppn. Vergeleken met de 15-64-jarige loontrekkenden halen zowel de oudere mannen (7,7% versus 5,1%) als de vrouwen (51% versus 42,1%) een hoger aandeel. Deeltijds werken als uitloopbaanformule lijkt dus zowel bij de vrouwen als bij de mannen (!) een bespreekbaar spoor.

Deeltijds werken als loopbaanformule voor 50-plussers zit in de meeste Europese landen in de lift. Nederland telt met 40,7% het hoogste aandeel deeltijds werkenden bij de loontrekkende vijftigplussers (18% bij de mannen, 80% bij de vrouwen). Ierland heeft een zeer duidelijke versnelling van het aandeel deeltijdsen gerealiseerd. Andere landen kenden een lichte stijging, enkele Scandinavische landen kenden een lichte daling. Blijkbaar konden de sociale partners in de meeste landen werkregelingen afdwingen die voor oudere werknemers een betere aansluiting van werk en levensbehoeften mogelijk maakten (European Commission, 2001, p. 39).

Misschien ligt de oplossing voor een betere en meer langdurige participatie van ouderen op de arbeidsmarkt in een andere participatiepartituur voor de ganse beroepsbevolking? Vlaanderen en België kennen een sterke concentratie van arbeidsmarktparticipatie in de leeftijdscategorie 25-49 jaar. Een meer gevarieerd participatiepatroon, waarbij leren, werken en zorgtaken opnemen tijdens de loopbaan kunnen worden afgewisseld zonder negatieve weerslag op de pensioenregeling, biedt iedereen misschien nog voldoende adem om de bergrit langer vol te houden en de top op een latere leeftijd dan nu te bereiken.

Tabellenbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, jaarreeks 2001